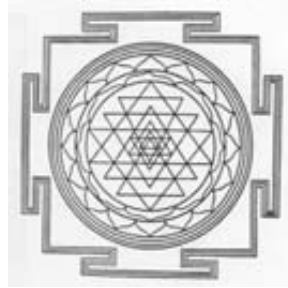

Krishnamurti's leringen en theosofie

– Pablo Sender

Spreken de leringen van J. Krishnamurti (hierna: JK) en de leringen van de moderne theosofie elkaar tegen? Of geven zij H.P. Blavatsky's (hierna: HPB) woorden en die van haar meesters weer? In feite vullen zij elkaar aan en werpen zij licht op elkaar. Maar velen zien deze connectie niet. Misschien is het nodig om bepaalde aspecten van beide leringen te onderzoeken en zo hun diepgaande overeenkomst te ontdekken. Daarom zullen we enkele punten uit JK's beschouwingen en die van HPB en haar meesters nader bekijken.

Mr. Pablo Sender is een jonge theosoof in Argentinië die betrokken is bij het verspreiden van de theosofische levensvisie onder jonge mensen.

De Illusie van het 'Ik'

HPB en JK waarschuwen ons allebei voor de illusie van het 'lager zelf', de persoonlijkheid. Maar wat is dat zelf, dat middelpunt waarmee wij ons identificeren en waarvan we meestal uitgaan?

HPB zegt:

...het persoonlijke zelf is de schepping van zijn omgeving en de slaaf van het fysieke geheugen.¹

JK geeft aan:

...De waarnemer is het verleden... De continuïteit is de waarnemer die het verleden is en het heden ontmoet, zich daaraan aanpast en het heden voortzet.²

De kennis van het zelf (*kama-manas*, het verstand) is gebaseerd op herinnering en op het verleden. Dat wat we 'karakter' noemen is het resultaat van genetische kenmerken, de doorgemaakte ervaringen als resultaat van ons contact met de wereld, met familie, etc. Het individu wordt geconditioneerd door cultuur, klimaat, voedsel, hormonaal functioneren en, zo geeft de occulte wetenschap ons aan, door de neigingen die we verzameld hebben in vorige levens.

Het zelf is slechts een product van het verleden, zich steeds aanpassend en een continuïteit creërend. Het besef van: 'Ik

Dit artikel komt ook als top-artikel op de website www.theosofie.nl

ben diegene die de ervaringen uit het verleden heeft beleefd' is het resultaat van het werk van de herinnering die al de afwisselende ervaringen associeert met een illusionair middelpunt dat schijnbaar duurzaam is en dat 'ik' wordt genoemd. Zo denkt ieder van ons dat hij of zij een onafhankelijke, zelfbewuste entiteit is en niet het resultaat van onnoemelijke onvrijwillige invloeden.

Kama-manas of het lager ego nu, door begoocheling ertoe gebracht te menen dat het een onafhankelijk bestaan leidt, en op zijn beurt de "voortbrenger" en beheersers van de vijf tanmatra's wordt egoïsme, het zelfzuchtige zelf. (HPB)³

(In de Samkhya filosofie komen de tanmatra's overeen met de vijf oorspronkelijke elementen van materie, in een van hun aspecten de vijf zintuigen. Noot redactie)

Misleid door het gevoel van een onafhankelijk bestaan, denkt ieder individu dat hij de baas is, de 'ontwerper' van zijn persoonlijkheid en hij is zich er niet van bewust dat die persoonlijkheid het 'product' is van het functioneren van de zintuigen. Dat is maya, een illusie, omdat dat 'ik', als we kijken naar onze manier van leven, een centrum van reactie is op verschillende invloeden; het is een illusionair wezen en ook een gedachte die, door herinnering, een gevoel van duurzaamheid voortbrengt.

... deze denkende entiteit is niet het werkelijke zelf, hij die verblijft in de stilte van zuivere waarneming ...

Maar deze denkende entiteit is niet het werkelijke zelf (dat volgens HPB 'niet denkt - het weet'); hij die verblijft in de stilte van zuivere waarneming, omdat het denkende beginsel werkt binnen de begrensde aangeleerde eigenschappen en temidden van allerlei conditioneringen. Daarom zijn de beslissingen die uit gedachten voortkomen het resultaat van hun invloed op de persoonlijkheid en hebben zij slechts een tweederangs waarde op het spirituele vlak.

Dat is de reden waarom JK zei dat keuzes maken deel uitmaakt van de werkwijze van het 'ik', dat juiste handeling voortkomt uit een staat van bewustzijn 'zonder voorkeur' en die staat komt uit een andere bron. Maar wat is wil dan? Is dat ook het werk van het 'ik'? Is het geen middel voor spirituele ontwikkeling?

Wil

De weg naar uiteindelijke Waarheid loopt niet via de wil, via het verlangen. Die weg kan alleen ontstaan als degene die er moeite voor doet niet bestaat. Als de gedachten die ontstaan zijn door verlangen, niet door inspanning, beëindigd worden. In die stilte die geen doel heeft, komt werkelijkheid tot stand. (JK)⁴

Sommige mensen komen in verwarring als JK de waarde van het gebruik van de wil bij het ontwaken van de Werkelijkheid ter discussie stelt. Zouden we geen moeite moeten doen om geestelijk te kunnen groeien?

JK zegt: 'zo lang het "zelf" actief is en projecteert, is er geen mogelijkheid om Werkelijkheid te realiseren.'

En HPB zegt iets dat er erg op lijkt: '...het geestelijke ego kan alleen handelen als het persoonlijke ego verlamd is'⁵

Daarom moet het bewustzijn van het zelf 'verlamd' zijn (JK noemt het een staat van 'passief gewaarzijn') zodat Dat zich kan manifesteren, wat het basis-principe is van Raja Yoga. Maar we zouden kunnen vragen: is de wil geen zielsaspect? Soms kunnen woorden verwarring geven, omdat hetzelfde woord verschillende dingen kan aangeven in andere verbanden. Laten we eerst kijken naar de wil en hoe de wil verschilt van begeerte. Dikwijls gaan die twee in elkaar over en dat kan tot gevolg hebben dat het doel uit het oog verloren wordt. H.P. Blavatsky en de Meesters definiëren de wil als een activiteit van het vierde beginsel (*kama*, het begeertebeginsel).

Zo lezen we in de Mahatma Brieven:

De hele individualiteit is geconcentreerd in de drie middelste, ofwel het 3e, 4e en 5e beginsel (prana, kama en manas). Tijdens het aardse leven is zij geheel in het vierde, het

centrum van energie, wilskracht – de wil.
(M)⁶

J. Krishnamurti bestreed sterk het idee van het ‘vergeestelijken’ van de wil, want, zei hij, dat wat wij wil noemen is niets meer dan begeerte, een ‘ego-gerichte wil’.

HPB waarschuwde voor hetzelfde: ‘de meeste mensen leven in en door begeerte en zien dat aan voor wil’. Maar wij zijn ons daar niet altijd van bewust. Door begeerte te verwarren met wil, wordt het individu een slaaf van de prikkels van zijn *kamisch* beginsel, terwijl hij denkt dat hij een ‘spirituele wil’ aan het ontwikkelen is. Het boek *Licht op het Pad* zegt: ‘Roei de hunkering naar groei uit’ omdat de wil die gericht is op ‘geestelijke ontwikkeling’ meestal het product is van ambitie, een verlangen naar persoonlijke macht, en dat is het werk van *kama*.

We kunnen ons afvragen of er een persoonlijke zuivere wil bestaat, een energie die niet een (persoonlijke) activiteit van *kama* is. HPB schreef iets dat daar licht op kan werpen.

...Wil en begeerte worden hier gezien als tegengesteld.

Dan is de wil voortgekomen uit het goddelijke, de god in de mens; en begeerte de motiverende kracht van het dierlijk leven.

De meeste mensen leven in en door begeerte, en zien dat aan voor wil. Maar om iets te bereiken moet de mens de wil scheiden van begeerte en zijn wil laten regeren; want begeerte is labiel en veranderlijk, terwijl de wil standvastig en betrouwbaar is...

De taak van de mens is tweevoudig: de wil wakker maken en versterken door hem te leren gebruiken, en zo het lichaam te laten beheersen; en tegelijkertijd de begeerte zuiveren. (HPB)⁷

Hierbij moeten we verschillende aspecten beter bekijken. Op de eerste plaats stelt HPB dat er een wil bestaat die anders is dan dat waar wij meestal aan refereren als de wil, die alleen maar begeerte is. Die wil moet wakker gemaakt worden omdat

hij niet tot uitdrukking komt in de meesten van ons en daardoor onbekend is. Wat we wel kennen is begeerte. We zullen hier even naar kijken, zodat we werkelijke wil en begeerte niet verwarren. JK zei eens: ‘de op het zelf geconcentreerde wil en begeerte voeden en versterken dat zelf’ en dat is tegengesteld aan datgene wat gevraagd wordt voor het gaan van de spirituele weg.

De taak van de mens is tweevoudig: de wil wakker maken en versterken door hem te leren gebruiken, en zo het lichaam te laten beheersen; en tegelijkertijd de begeerte zuiveren.

HPB zegt ook dat onpersoonlijke wil en persoonlijke begeerte tegengesteld zijn en dat we moeten leren ‘wil van begeerte te scheiden’. Hoe kunnen we de spirituele wil onderscheiden van de egocentrische wil of begeerte? Een sleutel kan gevonden worden in wat HPB zegt: ‘begeerte is labiel en veranderlijk, terwijl de wil standvastig en betrouwbaar is’. Laten we kijken naar een beschrijving van JK over dit onderwerp, wat ons kan helpen er meer van te begrijpen.

De meesten van ons zijn scheppingen van stemmingen en van humeurigheid... We houden van die staat van ups en downs, we denken dat het deel uitmaakt van het bestaan... Er zijn maar weinigen die niet vast zitten in die beweging, die vrij zijn van de strijd van het worden, zodat er een innerlijke rust ontstaat, niet van de wil, een rust die niet gemaakt is, ook niet de rust van gerichte concentratie, of het product van dit soort activiteiten. Het komt alleen maar over iemand als de werkzaamheid van de wil ophoudt.⁸

Hier heeft JK het over iets dat we kennen, onze voortdurende veranderingen van stemmingen die er verantwoordelijk voor zijn dat we de ene dag erg energiek zijn en de volgende dag lui; we willen wel ‘groei-

en', maar we zijn bang voor teleurstelling, etc.

Deze hele manier van functioneren is gerelateerd aan begeerte en niet aan wil. Wil is een gestadige, kalme kracht, die geen afwijkingen creëert, omdat het niet op zoek is naar iets dat 'zichtbaar of hoorbaar' is. Als de wil zich gaat uitdrukken, blijft het individu sereen doorgaan met de diverse activiteiten van het leven zonder innerlijke strijd, maar met de zachtheid die voortkomt uit inzicht. Wil is geen strijd; begeerte of egocentrische wil is strijd. Toch zeggen JK en HPB dat het mogelijk is om uit deze onstandvastigheid te komen en een innerlijke kalmte te bereiken. Maar het ontwaken van de innerlijke wil zal pas plaatsvinden als de egocentrische wil of begeerte verdwijnt. Zoals we al zagen: 'wil en begeerte zijn tegengesteld aan elkaar'.

Om in staat te zijn tot het waarnemen van de werkelijkheid, moet de mens zijn gewone staat van bewustzijn overstijgen, en 'ontwaken voor het bewustzijn van de goddelijke aard van de mens'.

Sommige mensen denken dat als zij wezens worden zonder begeerte en zonder ambitie, dat zij dan in een vegeterende staat zullen vervallen, en dat zou waar kunnen zijn voor hen die niet bezig zijn met spirituele ontwikkeling. Maar voor hen die daar wel mee bezig zijn: er bestaat een nog grotere energie achter de egocentrische wil die ligt te wachten om tevoorschijn te komen zodra het mogelijk wordt. We moeten *dit loslaten* om dat tevoorschijn te laten komen.

Om de werkelijkheid te ontdekken moeten we ons in de richting bewegen van datgene dat de werkzaamheid van het zelf zal stoppen. Dan komt de vraag op: 'hoe kan begeerte of egocentriciteit ophouden?'

Het is duidelijk dat geestelijke waarneming niet nodig is om achter gedachten, wil en andere activiteiten die bij het *kama-manas* horen te komen. JK zegt dat

'als we ons van dit alles bewust zijn het wonder kan plaats hebben dat begeerte wegvalt'.

Verder dan het denken

J.Krishnamurti zei eens:

We hebben het denken gebruikt om de waarheid te ontdekken. Maar waarheid kan slechts ontdekt worden als het denken totaal leeg is.

De werkwijze van het denken komt voort uit de activiteit van *kama-manas* (dat ook wel wordt aangegeven met lager *manas*) en we moeten inzien dat het *kama-manasisch* geweten niets kan waarnemen buiten de materiële omtrek. Het kan over het spirituele denken, erover praten en het zien als een logische mogelijkheid, maar het kan er nooit totaal van gewaar worden. H.P. Blavatsky legt dat zo uit:

Daar manas in zijn lager aspect de zetel is van het aardse denken, kan het alleen dat beeld van het heelal geven dat is gebaseerd op het bewijsmateriaal van dat denken; het kan geen geestelijke visie geven. (HPB)⁹

Deze zelfkennis is niet te bereiken door dat wat men gewoonlijk 'zelfanalyse' noemt. Het wordt niet bereikt door redeneren of door een hersenproces; want het is het ontwaken van het bewustzijn van de goddelijke aard van de mens. (HPB)¹⁰

De spirituele visie kan niet komen door een activiteit van het lagere *manas*, ofwel het hersenverstand. Om in staat te zijn tot het waarnemen van de werkelijkheid, moet de mens zijn gewone staat van bewustzijn overstijgen, en 'ontwaken voor het bewustzijn van de goddelijke aard van de mens'. Dit goddelijke bewustzijn is verenigend, niet dualistisch. Patanjali's commentaren op de Yoga-Sutra's geven aan dat, zo lang er een dualiteit bestaat tussen de kenner en het gekende, spirituele waarneming onmogelijk is en JK en HPB en haar meesters stellen hetzelfde: om waarheid te ontdekken, moet het psychologische ego (dat dualiteit creëert) ophouden te bestaan.

De denker is een deel van het denken, is het niet? Er is geen denker als er geen ge-

dachte is, maar wij hebben de denker van de gedachte afgescheiden...

Zo lang de denker afgescheiden is van de gedachte, zal er strijd zijn, het proces van dualiteit. (JK)¹¹

En, zo lang als de tegenstelling tussen subject en object duurt...zo lang zal het onmogelijk zijn voor het persoonlijke ego om door de grens te breken die het scheidt van een kennis der dingen op zichzelf (of Substantie) (HPB)¹²

De Werkelijke Kennis waarvan hier sprake is, is geen mentale maar een geestelijke toestand, die de volkomen eenwording van de Kenner met het Gekende impliceert. (M)¹³

Daarom, als we rekening houden met de dualistische activiteit en de onbekwaamheid van het denken om de werkelijkheid te bereiken, wordt het duidelijk dat het overstijgen van het denken nodig is. Maar bestaat er in de mens de mogelijkheid om een visie te hebben die het denken overstijgt?

Theosofie heeft het over die mogelijkheid en JK spreekt dan van 'inzicht' en HPB van 'geestelijke intuïtie' of buddhi.

Slechts zij, die beseffen hoe ver Intuïtie boven de trage gangen der redenerende gedachte vliegt, kunnen zich het allerflauwste begrip vormen van die volstrekte Wijsheid welke de begrippen Tijd en Ruimte te boven stijgt (HPB)¹⁴

Het geestelijk ego weerkaatst geen verschillende staten van bewustzijn; het is onafhankelijk van alle gewaarwordingen (ervaringen): het denkt niet – het WEET, door een intuïtief proces dat slechts flauw waarneembaar is voor de gemiddelde mens. (HPB)¹⁵

Daarom moeten we de voorwaarden die deze intuïtie mogelijk maken diepgaand onderzoeken.

Ik weet niet of je gemerkt hebt dat er begrip bestaat als het denken erg stil is, zelfs maar voor een seconde; dan is er die flits van inzicht, als het verwoorden van het denken niet werkt.

Probeer het maar uit en je zult zelf zien dat je die flits van inzicht ervaart, dat buitengewoon snelle inzicht, als het denken erg stil is, als het niet aanwezig is. (JK)¹⁶

Want het is op het vredige en onbewogen vlak van een onverstoord gemoed dat de uit het onzichtbare vergaarde visies in de zichtbare wereld tot uitdrukking komen. U zoudt anders vergeefs zoeken naar deze visies, die flitsen van plotseling licht, die al tot de oplossing van zoveel kleinere vraagstukken hebben bijgedragen en deze alleen kunnen de waarheid voor het oog van de ziel brengen. Wij moeten met angstvallige zorg ons denkgebied bewaken tegen alle vijandige invloeden die dagelijks in onze gang door het aardse leven opdoemen. (KH)¹⁷

HPB en haar Meesters en ook JK moedigen ons aan tot het ontdekken van die staat van wijsheid die dieper ligt dan het alleen maar aardse, die staat van Theo-Sophia ofwel van goddelijke wijsheid.

HPB en haar Meesters en ook JK moedigen ons aan tot het ontdekken van die staat van wijsheid die dieper ligt dan het alleen maar aardse, die staat van *Theo-Sophia* ofwel van goddelijke wijsheid. Misschien is het onze taak als aspirant-theosofen om dat altijd in gedachte te houden; welke instrumenten hebben we ter beschikking? Wat zou onze houding kunnen zijn tegenover de mogelijkheid om die staat te realiseren?

Het onderwerp is zeer complex en het heeft veel aspecten die niet allemaal belicht kunnen worden in een artikel of zelfs in een serie artikelen. We zullen slechts een paar algemene aanwijzingen geven die we vonden in de leringen van JK en in de theosofische literatuur die aan kunnen geven welke weg kan worden gevolgd.

Omdat de fysieke mens beperkt is, helemaal omsloten door illusies, en waarheid niet kan bereiken door het licht van zijn

aardse waarnemingen, zeggen wij – ontwikkel de **innerlijke kennis in jezelf... de mens moet zichzelf kennen, de innerlijke waarnemingen verwerven die nooit bedriegen, voordat hij enige absolute waarheid kan vatten. Absolute waarheid is het symbool van Eeuwigheid, en geen enkel eindig denken kan ooit de eeuwigheid inzien.** (HPB)¹⁸

Als het individuele bewustzijn binnenwaarts wordt gericht, heeft er een vereniging van manas en buddhi plaats. In de geestelijk wedergeboren mens is die vereniging blijvend, doordat het hogere manas zich aan buddhi vastklemt ... (HPB)¹⁹

In de mens heeft het denkvermogen twee afwisselende staten van bewustzijn: het persoonlijke geconditioneerde *kama-manas*, of het geestelijk verlichte *buddhi-manas*. Wat kan de deur naar geestelijk gewaarszijn openen? HPB zegt dat we ‘innerlijke kennis’ moeten ontwikkelen. Bij de meesten van ons is het bewustzijn naar buiten gericht; we zijn slechts gedeeltelijk bewust van de dingen die we doen, maar wij zijn ons niet bewust van wat er in ons omgaat tijdens een handeling; we zien niet dat middelpunt dat handelt, oordeelt, denkt, reageert etc. Aan de andere kant hebben we gelezen dat voor spirituele waarneming het hersen-denken moet stoppen. Deze twee dingen zijn erg verwant, omdat het denken pas stil wordt, schrijft JK, door diepgaande zelfobservatie, door het inzicht in onszelf.

Alleen maar door het begrijpen van onszelf wordt het denken stil en zonder dat inzicht in het zelf is de kalmte van het denken niet mogelijk. Als het denken stil is en niet stil gemaakt door discipline, als het denken niet beheerst wordt, niet vast zit in oordeel en verzet, maar spontaan stil is, alleen dan is het mogelijk om uit te vinden wat waar is en wat verder gaat dan de projecties van het denken.²⁰

Deze manier van observatie is niet een andere activiteit van het denken, van *kama-manas* omdat, zoals gezegd in de laatste aanhaling van HPB, als de *manasische* waarneming naar de innerlijke bron wordt geleid, de eenwording met *buddhi* daaruit

voortkomt en dat veroorzaakt de stilte van het denkvermogen. Laten we er wat verder op ingaan. HPB zegt dat als we de aandacht niet alleen op het uiterlijke richten, maar op de *waarneming die we hebben* van de feiten en wat we daarmee doen dat, het *manasisch* bewustzijn zich dan in zijn hoogste staat bevindt.

(De zevende staat is) Geestelijke, volkomen bewuste waarneming, apperceptie; omdat zij het hogere, zelfbewuste manas bereikt. Apperceptie betekent zelfgewaardwording, bewust handelen... wanneer de aandacht op de gewaarwording is gevestigd. (HPB)²¹

Waarom is deze staat de hoogste staat van *manas*? Omdat bij dit type zelfobservatie het niet meer het *kama-manasische* zelf is dat observeert en oordeelt, maar het wordt geobserveerd. We zouden kunnen vragen: als deze observatie niet van het ik komt, waar komt het dan vandaan? Die observatie vindt plaats zonder observerend centrum; het komt vanuit het onpersoonlijke. Als dit gebeurt, houdt de dualiteit die voortkomt uit het ‘ik’, op te bestaan en er is dan geen tweevoudige waarneming meer, maar de stilte van het zuivere gewaarworden of *buddhi*.

Bij zelf-onderzoek [zelf-observatie], wordt het denkvermogen op zijn beurt een object [van waarneming] voor het spirituele bewustzijn. Het is het overschaduwden van het denken door buddhi dat de optimale realisatie van bestaan veroorzaakt, en dat is zelfbewustzijn in zijn zuiverste vorm. (HPB)²²

Conclusie

We hebben gelezen dat zelfkennis, door het leiden van een leven in die staat van bewust handelen (niet achteloos of werktuiglijk), en met een diepgaande aandacht voor de manier waarop het ‘ik’ ingaat op alles, dat deze zelfkennis een mogelijkheid blijkt te openen voor het ontstaan van dat handelen dat niet voortkomt uit de persoonlijkheid. Met de kracht die geen ego-centrische wil is, maar dat alles omvattende bewustzijn dat niet voortkomt uit het hersen-denken. Het is door dit gewaarzijn (holistisch, stil en waakzaam) dat we ‘het lagere in het licht van het hogere’ kunnen

gaan zien, zoals HPB aangaf, omdat van daaruit het 'ik' niet gezien wordt als een vorm, maar als een illusie en het werkelijke zelf is niet al die activiteit van het denken en voelen.

Wat is de staat van pure observatie die niet voortkomt uit het denken? Welke kenmerken heeft het? HPB gaf belangrijke aanwijzingen en universele grondgedachten over dit onderwerp en geen gedetailleerde beschrijving, maar gelukkig gaf JK veel aandacht aan dit aspect. We kunnen zelfs zeggen dat dit zijn voornaamste werk was. Hij sprak niet veel over de macrocosmische aspecten, daarover hadden HPB en haar meesters genoeg aangegeven, maar JK wijdde zijn leven aan het geduldig en met grote intelligentie en intensiteit aantonen van dit andere aspect van het werk dat leidt naar het ontwikkelen van de staat van Goddelijke Wijsheid (*Theos-Sophia*).

Daarom zijn JK's leringen niet tegengesteld aan theosofische leringen, maar maken zij er een essentieel deel van uit, omdat theosofisch werk twee aspecten inhoudt: het filosofisch-metafysische en het experimenterende- psychologische. Als we alleen maar met het eerste bezig zouden zijn, blijft theosofie een theorie die niet aan het leven is gerelateerd en dan zou het geen middelen aangeven voor zelftransformatie. Als we echter onze aandacht alleen maar aan het psychologische aspect zouden geven, blijft het denken rondjes draaien die moeilijk te doorbreken zijn, het denken blijft dan op zichzelf geconcentreerd en verliest het universele transcendente uitzicht op het leven.

Door het scheppen van een evenwicht tussen deze twee gebieden van werken kunnen we de weg vinden die leidt naar het ontwikkelen van die *Theos-Sophia* en, als we leren er een brug tussen te bouwen, kan dat ons waarschijnlijk een diepgaandere visie geven van de spirituele regeneratie van de mensheid, die het echte doel is van theosofie.

Uit: *The Theosophist*, december 2004
Vertaling: F.v.I.

Bronvermelding

1. *The Key to Theosophy*, section 8. Ned: *De Sleutel tot de Theosofie*, hst.VIII.p.121
2. *The Way of Intelligence*, chap. 4 art 3, 'The Nature of a Religious Life' p.137-8
3. *The Secret Doctrine*, vol.V p. 494. 'The Philosophical Rationale of the Tenet' TPH Adyar. Ned: *Geheime Leer III* 'De wijsgerige grond van de leerstelling' p.576
4. *Commentaries on Living*, Series I, chap. 78, 'Stillness and Will'
5. *The Key to Theosophy*, Section 8. Ned: *De Sleutel tot de Theosofie*, hst VIII p.121
6. *The Mahatma Letters to A.P.Sinnett*, no 13(44). Ned: *De Mahatma Brieven aan A.P.Sinnett*. brief 13.p.86
7. *Collected Writings*, vol.VIII.p.109, 'Will and Desire'
8. Krishnamurti, *Biography*, Pupul Jayakar, chap.XXIII
9. *The Key to Theosophy*, Section 9. Ned: *De Sleutel tot de Theosofie* hst IX p.147
10. *Collected Writings*, vol.VIII, p.108, 'Self-Knowledge'
11. *The Collected Writings*, vol. IX, 'The Answer is the Problem', Madras. 5th Public Talk.
12. *The Secret Doctrine*, vol.II. Ned: *De Geheime Leer II* 'Oorspronkelijke Substantie en Goddelijke Gedachte' p. [329-330]
13. *The Mahatma Letters to A.P.Sinnett*, no 69 (69). Ned. *De Mahatma Brieven aan A.P.Sinnett* brief 69. p.414
14. *The Secret Doctrine*, vol.II, Proem (first footnote) Ned: *De Geheime Leer I*. Proloog p.[2] voetnoot 1
15. *Collected Writings*, vol.VIII, p.96 'Modern Idealism, Worse than Materialism'
16. *The Collected Writings*, vol. V Banaras, 5th Public Talk, 20 February 1949
17. *The Mahatma Letters to A.P.Sinnett* no 11(65) Ned: *De Mahatma Brieven aan A.P.Sinnett* brief 11 p.73
18. *Collected Writings*, vol. IX, p.39, 'What is Truth?'
19. *The Secret Doctrine*, vol.V p.438, Paper 2. TPH Adyar. Ned: *Geheime Leer III*, Verhandeling no 2 p.508
20. *The Collected Writings*, vol. VI, Paris, 5th Public Talk, 7 May 1950
21. *The Secret Doctrine*, vol. V, p. 548-9, 'Consciousness, its Seven Scales', TPH Adyar. Ned: *De Geheime Leer III* 'Bewustzijn en de zeven trappen daarvan' p.638
22. *Collected Writings* vol. VIII, p.96 'Modern Idealism, Worse than Materialism'